

УДК 93 (437.1/2) "04/14"

ОСТАННІЙ ПРШЕМИСЛОВИЧ НА ЧЕСЬКОМУ ТРОНІ ВАЦЛАВ III: УСПІХИ Й ПРОРАХУНКИ ЙОГО ПРАВЛІННЯ

Ліхтей І.М. (Ужгород)

Доля останнього Пршемисловича на чеському троні Вацлава III (1305–1306) виявилася трагічною. Він став чеським королем у віці неповних 16 літ, маючи за плечима кількарічне перебування на угорському троні. До того ж, його батько Вацлав II (1283–1305) залишив йому у спадок ще й владу над польськими землями. Однак планида відвела молодому правителю надто мало часу для реалізації свої владних функцій: на початку серпня 1306 р. він був підступно вбитий в Оломоуці. Та попри це, історія його короткочасного правління донині викликає дискусії і суперечки в дослідницьких колах. Адже тривалий час у чеській історіографії в оцінці діяльності Вацлава III панувала думка, сформульована на основі свідчень хроністів, що нібито молодий король мало прислухався до порад старших і досвідчених осіб, поступово підпадаючи під вплив молодих представників чеської шляхти, які заохочували правителя до безвідповідальних рішень та розпутного способу життя, що в результаті й зумовило його трагічний кінець. Однак найновіші дослідження доводять, що попри свій юний вік Вацлав III неабияк переймався справами королівства і вів досить розважливу зовнішню політику.

Мета дослідження полягає в неупередженому підході щодо висвітлення життя й діяльності Вацлава III, у з'ясуванні його ролі в історії Чеського королівства, у об'єктивному аналізі історичних джерел та фахової літератури з урахуванням нових поглядів на проблему у сучасній богемістиці.

Майбутній чеський король Вацлав III народився 6 жовтня 1289 р. разом із сестрою-близнючкою Анежкою, яка, щоправда, померла в семилітньому віці (у 1296 р.) [13, 13]. Він був другим сином чеського короля Вацлава II та його дружини Їтки (Гути), доньки імператора Священної Римської імперії Рудольфа I Габсбурга (1273–1291) [20, 189–211]. Усього ж Їтка (Гута) упродовж 1288–1297 рр., тобто за десять років подружнього життя з Вацлавом II, народила йому десятьох дітей: чотирьох хлопців та шістьох дівчат. Однак лише чотирьом із них судилося пожити довше, перейшовши рубіж XIII ст. [10, 160; 27, 300].

Первісток королівського подружжя – Пршемисл Отакар (6.V.1288 – 19.XI.1288), якого Гута народила в сімнадцятилітньому віці, прожив лише кілька місяців [10, 160, 282]. Після нього на світ з'явилися вже згадувані двійнята

Вацлав та Анежка, яких, імовірно, охрестив абат Седлецького монастиря Гайденайх [13, 13; 30, 69]. Слід відзначити, що вже 1292 р. Анежку було заручено із сином німецького короля Адольфа Нассау (1291–1298) – Рупрехтом. У 1296 р., ще в дитячому віці, її за домовленістю обох сторін було з ним навіть пошлюблено. Але того ж таки року Анежка померла. Четвертою дитиною в родині Вацлава II та Гути була донька Анна (15.X.1290), яка дожила до 23-ох літ, а за нею народилася Елішка (20.I.1292), відома в чеській історії як Елішка Пршемисловна.

Наступні троє дітей померли раніше, ніж вирости з дитячих штанців. Перша з-поміж них – Гута (4.III.1293 – 3.VIII.1294) – ще в колисці була заручена із хлопцем, що походив зі знатної римської родини Гентіле Орсіні. Після Гути на світ прийшов Ян (26.2.1294 – 1.3.1294), який жив лише тиждень. У 1295 р. в королівській родині знову народився син, якого також охрестили Яном (21.III.1295 – 6.XII.1296). Його сестра Маркета (21.II.1296 – 8.IV.1322) прожила довше, однак померла в розквіті життєвих сил. Останньою в родині королівського подружжя народилася донечка Гута (21.V.1297). Її поява на світ спричинила смерть ще молодої королеві Гути. Та й дитя, очевидно, через передчасні пологи, того ж дня померло [10, 159–161, 282; 20, 201–202, 27, 300].

Свою другу дружину Вацлав II шукав майже три роки. У 1300 р. відбулися його заручини з Риксою, єдиною донькою польського короля Пшемисла II (1257–1296), який трагічно загинув унаслідок змови своїх вельмож, організованих бранденбурзьким маркграфом. На той час Рикса мала лише 12 років і тому зі шлюбом довелося зачекати. Заручинами ж із Риксою Вацлав II підсилив свої прагнення посісти польський трон. Тому відразу після заручин він вирушив до Польщі для коронації у давній столиці польських королів – Гнезно. Обряд коронації нового володаря було здійснено в гнезненському кафедральному соборі. Саме тут, очевидно, наприкінці серпня – на початку вересня (традиційна дата) [1, 61; 28, 451] чи в листопаді (як вважають деякі сучасні історики) 1300 р. [3, 350–351; 10, 174–175], архієпископ Гнезненський Якуб Свінка в урочистій обстановці увінчав голову Вацлава II польською королівською короною. Весілля ж Вацлава II і Рикси відбулося 26 травня 1303 р. на Празькому граді. Воно супроводжувалося

коронацією Рикси на чеську й польську королеву, яка пройшла у празькому соборі св.Віта [10, 203-204; 30, 123]. У цей час Вацлав II наближався до 32-річного, а його наречена – до 16-літнього віку.

Під час коронації Рикса, на вимогу Вацлава II, прийняла ім'я Ельжбета – на честь шанованої в ті часи в Європі святої. Тепер Рикса мала таке саме ім'я, як одна з Вацлавових доньок. Річ у тім, що вже традиційно в чеській історіографії вживаються два варіанти цього імені – Ельжбета або Елішка. Його український відповідник – Слизавета. Але якщо донька Вацлава II у чеській історичній літературі йменується просто Елішкою чи Елішкою Пршемисловною, то щодо Рикси тут немає одностайності. Стосовно неї автори послуговуються обома варіантами, а для пояснення додають її первісне (хресне) ім'я, тобто пишуть як про Риксу-Ельжбету чи Риксу-Елішку [10, 203].

Від шлюбу Вацлава II з Риксою на світ з'явилося лише одне дитя – донька Анежка (15.VI.1305 – 4.I.1337). Вона народилася за шість днів до смерті Вацлава II (21.VI.1305) [8, 130; 10, 215-216, 282; 27, 300].

Отже, з-поміж усіх синів Вацлава II, народжених у законному шлюбі, останні надії покладалися саме на Вацлава III, якого батько беріг і лелівав як єдиного можливого спадкоємця. Тому коли хлопець не мав ще й 10-ти років, передбачливий Вацлав II уже підшукав йому наречену. Нею стала єдина донька угорського короля Андраша III (1290–1301) – принцеса Ержибет. Обряд заручин Вацлава III з Ержибет відбувся 12 лютого 1298 р [13, 31]. Як відомо, Андраш III виявився останнім представником династії Арпадовичів на угорському троні. Він помер 14 січня 1301 р. і з його смертю династія Арпадовичів по чоловічій лінії припинилася, а королівський трон в Угорщині став вакантним. Тому угорський сейм, що зібрався в другій половині травня 1301 р. в Буді, проголосив чеського королевича Вацлава III основним претендентом на корону св.Іштвана. Відтак 27 серпня 1301 р. у Секешфегерварі Вацлав III урочисто коронувався на угорський трон. Сповідуючи при цьому угорські королівські традиції, він узяв ім'я Ласла V. Під цим іменем юний король і став правити [30, 121; 17, 32-39; 28, 461].

Слід, однак, відзначити, що угорці на той час правителя вже мали. Ще в середині травня 1301 р. Естергомський архієпископ Грегор нашвидкуруч коронував на угорського короля Карла Роберта, представника неаполітанської гілки династії Анжу. Щоправда, обряд було здійснено в полі, за мурами архієпископської резиденції, позаяк місто Естергом знаходилося в руках супротивників

Карла Роберта. До того ж, Грегор не мав справжніх королівських регалій, тож увінчав голову Карла Роберта “неповноцінною” короною [17, 34]. Та й Естергом не був тим містом, де традиційно проходив цей обряд. Згідно з усталеним звичаєм, коронація угорських королів відбувалася в Секешфегерварі.

Тому більшість угорських магнатів цей акт не визнала, відвернулася від Карла Роберта і, завдяки щедрим дарункам Вацлава II, підтримала кандидатуру його сина. Втім Вацлав III (Ласло V) ніколи не правив усією Угорщиною. Його панування поширювалося лише на частину сучасної Словаччини, західноугорські комітати та околиці міст Шопроня й Буди. Саме в Буді містилася резиденція Ласла V. З плином часу територія, що була йому підвладана, постійно зменшувалася і в 1304 р. охоплювала лише Буду й околиці Шопроня. В Угорщині Ласло V був звичайним виконавцем волі свого батька й правив за допомогою радників [13, 37].

Вирішальну роль у протистоянні двох юних угорських королів – Ласла V і Карла Роберта – відіграв папа Боніфачій VIII (1294–1303), який непохитно й наполегливо підтримував молодого представника династії Анжу. Погроза папи піддати анафемі прихильників Пршемисловичів в Угорщині, тиск на тамтешнє духовенство і підкуп угорських магнатів з боку Анжу зумовили суттєву перевагу Карла Роберта. Внаслідок такого перебігу подій і загострення міжнародної ситуації, коли проти Пршемисловичів виступив не лише папа Боніфачій VIII, але й німецький король Альбрехт I Габсбург (1298–1308), влітку 1304 р. Вацлав III був змушений покинути Угорщину, не відмовляючись, однак, від корони св.Іштвана [13, 37-44; 17, 41-60].

Восени 1304 р. Альбрехт I Габсбург вторгся в Чеське королівство. Упродовж трьох днів його війська грабували південну й центральну Чехію, очікуючи на вирішальну битву, якою німецький король прагнув переможно завершити свій похід. Та Вацлав II розгадав намір нападника і обрав тактику так званої “маневреної війни”. Тоді Альбрехт I Габсбург вирушив на Кутну Гору, срібні копальні якої не без підстав вважав ключем до оволодіння Чехією. Військо німецького короля підійшло до Кутної Гори 18 жовтня 1304 р. і взяло місто в облогу. І хоча укріплення довкруг Кутної Гори було зведено нашвидкуруч, Альбрехт I Габсбург так і не зміг її захопити. Тим часом габсбурзьке військо стала косити епідемія дизентерії, що, очевидно, змусило німецького короля покинути Чехію ні з чим [8, 120-124; 10, 207-210; 30, 125-126].

Невдовзі між обома ворогуючими

сторонами розпочалися переговори про мир, однак їх завершення Вацлав II не дочекався: зляг із тяжкою формою туберкульозу і 21 червня 1305 р. помер [10, 212-217; 13, 45; 30, 129-137]. Владу перебрав його син Вацлав III, який у віці неповних 16 років став володарем трьох королівств: Чеського, Польського й Угорського. Слід, однак, відзначити, що аж до підступного вбивства Вацлава III в Оломоуці він так і не коронувався на чеського й польського короля, хоча в грамотах та на печатках титулується саме так [13, 45].

Спадщина, яку Вацлав III перебрав від свого батька, не була, як могло б здатися, надто вдячною: хитка влада в Польщі й Угорщині, багато боргів удома. На момент смерті батька Вацлав III уже був єдиним законним спадкоємцем з династії Пршемисловичів. Позашлюбні діти до уваги не бралися, хоча серед них були такі визначні в майбутньому постаті, як Ян Волек, син Вацлава II й невідомої історії матері, який згодом став вишеградським пробостом і упродовж 1334–1351 рр. був Оломоуцьким єпископом, а також герцог Мікулаш I Опавський, син короля Пршемисла Отакара II (1253–1278) і австрійки Анежки Палцержік з родини Куенрінг [8, 134; 9, 477-482; 10, 270-274; 29, 209-230; 32, 246-247]. Вони не мали жодних шансів знайти своє місце в династичній ієрархії. Показовим є той факт, що після смерті Вацлава III нікому навіть не спадало на думку сприймати когось із них як спадкоємців трону. Втім, як бачимо, позашлюбні діти в родині Пршемисловичів також досягали високого суспільного становища. Єдине, за що, згідно з усталеними нормами, вони не могли змагатися, – так це за право посісти королівський трон. Такою ж була й позиція папської курії.

Крім Вацлава III, з-поміж законних нащадків Пршемисловичів залишилися тільки чотири представниці жіночої статі: п'ятнадцятирічна Анна, тринадцятирічна Елішка, дев'ятирічна Маркета (усі від першого шлюбу Вацлава II з Їткою(Гутою) Габсбурзькою) і Анежка (від другого шлюбу короля з Риксою-Елішкою). Попри юний вік, Маркету ще на початку 1303 р. було видано заміж за спадкоємця Вроцлавсько-Легніцького князівства Болеслава. Тому в 1305 році вона перебралася з ним до Силезії. Інша Вацлавова сестра Анна була заручена з Каринтійським герцогом Генріхом, котрий через рік після смерті Вацлава III посів чеський трон. Натомість Елішку віддали на виховання черниці до монастиря св. Їржі, розташованого на Празькому граді [8, 134-137; 28, 467]. Згодом вона стала дружиною майбутнього чеського короля Яна I Люксембурзького.

Зауважимо, що практика навчати дівчат

із знатних родин при жіночих монастирях була в ті часи досить поширеним явищем. У самій Празі існували дві такі чернечі обителі: уже згадуваний монастир св. Їржі та монастир св. Анни. Крім Праги, можна назвати монастир у Доксанах, що на півночі Чехії. Нерідко абатисами в цих чернечих обителях були представниці династії Пршемисловичів. Так, у 1302 р. абатисою монастиря св.Їржі стала сестра Вацлава II – Кунгута (1265–1321). У монастирі в Доксанах навчалася писати, малювати й вишивати наймолодша донька чеського володаря Пршемисла Отакара I (1192 – 1193, 1197–1230) – Анежка (1211–1282), піднесена до лику святих [8, 136, 32, 208–218].

На момент вступу Вацлава III на трон Чеське королівство мало приблизно 1 млн населення, що свідчило про покращення умов життя, порівняно з попередньою добою. Вважається, що в самій Празі на той час проживало близько 45 000 осіб. Другим найбільшим містом стала Кутна Гора, яка швидко розросталася завдяки виявленим там значним покладам срібла. Інше гірниче місто – Їглава – посідало третю сходинку. Навіть Брно зі своїми 8 тисячами жителів на їхньому тлі видавалося не таким уже й великим [8, 136].

Згідно зі свідченнями “Збраславської хроніки”, новий чеський король Вацлав III був “шляхетний, на вигляд милий, привабливий, мужній, талановитий, щедро наділений усім від природи, красномовний, говіркий...” [30, 148]. Він володів чотирма мовами – чеською, німецькою, латиною й угорською [30,148]. Та попри виняткові здібності і набутий в Угорщині управлінський досвід становище Вацлава III на час, коли він перебрав кермо влади в Чехії, було досить непростим.

Своє правління Вацлав III розпочав із того, що розпорядився поховати свого батька у гробниці Збраславського монастиря, фундатором якого той був, хоча каноніки собору св. Віта, що на Празькому граді, мали намір зберегти його останки саме тут [13, 48; 19, 146-158]. Відтак основну увагу Вацлав III зосередив на закордонній політиці, спрямовуючи значні зусилля на досягнення миру з Альбрехтом Габсбургом та на врегулювання ситуації в Польщі та Угорщині. Саме питання зовнішньої політики є домінуючими у більшості виданих ним з червня по вересень 1305 року грамот. Одна з них надана аквілейському патріархові, інші були спрямовані на захист чеських інтересів та підтримку прихильників у Польщі [13, 48]. Йдеться передусім про ченців цистерціанського монастиря в Оліві та Німецький орден тевтонських рицарів, з якими налагодив добрі стосунки ще Вацлав II. Так, 28 червня 1305 р. Вацлав III підтвердив рицарям право на

володіння мастками в Помор'ях, які Ордену передав ще його батько [21, с. 2048, s. 884]. Грамотою від 19 липня 1305 р. король дав згоду, щоб Петр з Ноєнбурга (Наумбурга) продав Ордену село Старгард у Помор'ях [21, с. 2049, s. 884-885]. Того ж таки 19 липня 1305 р. було видано грамоту на користь олівського монастиря, якою Вацлав III конфірмавав обителі привілей герцога Мествіна від 1283 р., підтверджений Вацлавом II у 1303 р. [22, с. 2118, s. 822]. У той самий день Вацлав III підтвердив олівському монастирю купівлю частини потоку для зведення млина [22, с. 2122, s. 822]. Було також конфірмавано грамоту Вацлава II від 1303 р. пелплінському монастирю [22, с. 2119, s. 822]. У такий спосіб молодий король намагався продовжувати політичну лінію батька.

На початок правління Вацлава III припадають і мирні переговори з німецьким королем Альбрехтом I Габсбургом, військо якого восени 1304 р. вторглося в Чеське королівство. Перемовини молодому королю допомагав вести Отон III Віттельсбах, герцог Нижньої Баварії, котрого Вацлав II прагнув бачити радником свого сина. Вони пройшли доволі успішно, тому їх однозначно можна віднести до здобутків Вацлава III та його радників. Німецький король пішов на суттєві поступки у своїх нереальних вимогах, висунутих ще в 1303 р. Вацлаву II. Спочатку 18 серпня 1305 р. Альбрехт I Габсбург зняв імперське прокляття, а через два дні підтвердив Вацлаву III всі права й привілеї, які мали його попередники на чеському троні. Щоправда, чеська сторона зазнала певних втрат. Так, Вацлав III віддав Альбрехтові Хеб (Егер) і був змушений відмовитися від своїх прав на Мейсен [13, 49; 24, 450, 456-458]. Ще перед цими подіями, а саме 8 серпня 1305 р., Вацлав III був змушений укласти договір з Бранденбурзькими маркграфами Отоном, Германом, Яном і Вальдемаром, згідно з яким замість володінь у Мейсені виділив їм уже як польський король Східне (Гданське) Помор'я [13, 49; 21, с. 2051, s. 885]. Це, звичайно, не викликало особливої радості в середовищі поляків. Мирна домовленість з Альбрехтом I Габсбургом була компромісною і не означала поразку чеської дипломатії.

Відтак восени 1305 р. Вацлав III приступив до вирішення проблеми з угорською короною. Річ у тім, що хоча чеську владу в Угорщині у 1304 р. практично було ліквідовано, деякі міста все ще перебували під контролем чеських залог. Можна було також розраховувати на жителів Буди та братів Кесегі, які володіли територією навколо Шопроня. Якщо б Вацлав III був недалекоглядним державцем, ніщо не перешкоджало б йому

пуститися в угорську авантюру і з допомогою війська спробувати відновити там своє правління. Адже його все-таки було короновано на угорського короля. Зрозуміло, що якби був живим Вацлав II, то він не відпустив би свого сина до неспокійної Угорщини. Але після смерті батька Вацлаву III уже ніщо не перешкоджало вчинити саме так. Проте цього не сталося. Поворот у взаєминах з Угорщиною вимагав би непомірно великих фінансових витрат, причому результат такої акції залишався під знаком питання. Тому молодий король приборкав свої амбіції щодо Угорщини, натомість намагався зберегти владу в Польщі, де мав значно більші шанси на успіх.

Тому в жовтні 1305 р. у Брні Вацлав III відмовився від корони св.Іштвана на користь Отона III Віттельсбаха і передав йому угорські королівські клейноди, які чеське військо вивезло з країни у 1304 р. [13, 49, 30, 148-149]. У такий спосіб Вацлав III позбувся наболілих проблем. На додаток, таким кроком він ще й відвернув, бодай на деякий час, загрозу втручання угорських військ у польські справи. Це вилізло в позитив весною 1306 р. Хоча тоді угорські магнатські родини (особливо Аба) і допомагали претендентові на польський трон Владиславу Локеткові, однак цього не робив Карл Роберт, який у намаганні здобути корону св.Іштвана усі сили кинув на боротьбу з Отоном III Віттельсбахом [13, 49-50; 18, 83]. Усі ці події вкотре підтверджують правильність рішення Вацлава III щодо розв'язання угорського питання.

У контексті відмови від корони св.Іштвана слід розглядати й розрив заручин Вацлава III з угорською принцесою Анною, укладених 1298 р., та його поспішний шлюб з Віолою Цешинською, донькою не дуже впливового цешинського князя Мешка III. Цей шлюб викликає ряд доволі суперечливих запитань. Такий крок Вацлава III вразив багатьох його сучасників і отримав неоднозначні оцінки багатьох істориків. Ось як відгукується про шлюб Вацлава III хроніст Петр Житавський у своїй «Збраславській хроніці»: «Року Божого 1305, 5 жовтня, уклав шлюб з Віолою, донькою цешинського князя Мешка; ця дівчина отримала ім'я Елішка. Однак цю дівчину, доньку бідного князя, славетний і дуже могутній король, звісно, не взяв би за дружину в жодному разі, якби порадою декого не був хибно переконаний. Деякі підступні пани подбали про те, щоб той могутній король не став через родинний союз ще більш могутнім і був здатний вгамовувати бунтівників і надалі панувати над усіма» [30, 148]. Постає, однак, запитання, чи роздуми хроніста про підлий вчинок вельмож розкривають справжні причини цього дивного шлюбного союзу.

В історіографії також немає одностайності щодо тлумачень необхідності такого вчинку з боку Вацлава III. Так, Франтішек Палацький у своїх висновках виходив з позицій історіографії романтизму. Причини одруження він пояснює широю закоханістю Вацлава III до Віоли, хоча не відкидає, що цьому могли сприяти й поради збоку. Вчений, зокрема, пише, що “багато хто тлумачив це так, ніби радники зуміли переконати недосвідченого правителя, аби той своїм одруженням не набув ще більш сильної влади проти них” [15, 322]. Однак, на думку Ф.Палацького, “більш правдивим є трактування (...), що придворні пани загострювали його почуття до чарівної князівни з тієї причини, аби вберегти від хибного шляху, на який його штовхали легковажність і погане товариство” [15, 322].

Шлюб Вацлава III як наслідок королівської закоханості розглядали й деякі інші історики, в тому числі й такий авторитетний дослідник цієї доби, як Йозеф Шуста [24, 460-462]. Однак нові студії з історії династичних шлюбних зв'язків спричинили появу й інших точок зору на шлюб Вацлава III. Логічним є пояснення факту одруження Вацлава III з Віолою Цешинською його намаганням підсилити чеські позиції в Силезії, а відтак зміцнити своє панування і в Польщі. Принаймні, подібні твердження спостерігаємо в сучасних працях з історії Силезії. Їх автори пояснюють інтерес до Цешинського князівства з боку Вацлава III передусім як до важливого стратегічного регіону на шляху сполучення чеських земель з Малополющем. Так, дослідник Рудольф Жачек наголошує, що хоча Віола Цешинська була донькою не дуже впливового князя Мешка, але його володіння мало важливе стратегічне значення, позаяк відкривало шлях з Моравії до Малополющі та до головного столичного міста польських правителів – Кракова [31, 58].

Натомість польський вчений Томаш П'єтрас констатує, що цей шлюб мав вагоме військово-політичне значення і завдяки йому Вацлав III мав змогу забезпечити оборону Кракова й перекрити підступи до нього. Одруження короля міг зініціювати Краківський єпископ Ян Муската, котрий як спілник чеських Пршемисловичів був особливо зацікавлений у цій справі, позаяк відчував загрозу з боку Владислава Локетка [18, 78].

Одруження Вацлава III з Віолою, на думку історика Ярослава Бакали, певною мірою можна сприймати як своєрідний мезальянс. Молодий чеський король свідомо відмовився від угорського трону, позаяк був змушений посилити свою владу в Польщі. Так само, як і його батько, вважає Я.Бакала, Вацлав III

приступив до матримоніального зміцнення позицій у Польщі, а точніше – вирішив узяти за дружину представницю родини П'ястовичів. Шлюб з Віолою Цешинською, в жилах якої текла кров роду польської правлячої династії, мав поставити Вацлава III та його суперника Владислава Локетка як члена родини П'ястовичів у рівні умови. У такому разі для чеського короля та його радників одруження з П'ястівною було питанням особливої ваги [5, 19].

Те, що карта лягла на доньку тешинського князя, є простим збігом обставин, якщо брати до уваги територіальну слабкість усіх тогочасних п'ястівських уділів, за винятком хібащо володінь Владислава Локетка. На таку думку Я.Бакала наштовхує той факт, що на початку XIV ст. до наречених з опольської гілки П'ястовичів проявляли інтерес також інші королівські династії. Так, у 1306 р. Вацлавів суперник у боротьбі за угорський трон Карл Роберт з династії Анжу одружився з Віолиною двоюрідною сестрою Ельжбетою, донькою битомсько-козелецького князя Казимира II, брата Мешка III Цешинського [5, 20; 16, 27]. Отже, і дружина Карла Роберта походила з небагатої князівської родини, яка мала у володінні невеликий уділ в Ополі. Це, щоправда, аж ніяк не означає, що саме в такий спосіб Вацлав III і Карл Роберт прагнули породичатися, адже їхні матері, Гута та Клеменсія, й так були рідними сестрами.

Загалом Ярослав Бакала вважає, що Рикса-Елішка та Віола Цешинська стали, образно кажучи, останніми матримоніальними картами чеських королів з династії Пршемисловичів у боротьбі за польську корону [5, 20].

Утім чеський історик Карел Мараз по-іншому дивиться на це питання. Учений не розгледів у факті одруження Вацлава III з Віолою реальну можливість підсилити свою владу в Польщі, як це колись зробив його батько, взявши шлюб з Риксою-Елішкою, “спадкоємицею” королівства. Адже тешинська наречена не була тією опорою, яка надала б можливість зміцнити владні позиції Пршемисловичів у всій Польщі, вдовольнивши їхні амбіції. Хоча наміри впливати на ситуацію в Польщі у Вацлава III залишалися незмінними. Дослідник також зауважує: око Вацлава III могло зупинитися на Віолі Цешинській ще й тому, що він був вражений її чарівністю й привабливістю [13, 50].

На користь такої версії працює й усталена в історіографії думка про надзвичайну Віолину вроду. Так, Франтішек Палацький пише, що Вацлав III взяв собі за дружину “одну з найбільших красунь тогочася” [15, 322]. У своїх висновках учений, очевидно, опирався на

свідчення хроніста XIV ст. Бенеша Крабіце з Вейтміле, який у своїй “Хроніці празького костела” наділяє Віолу Цешинську епітетом “чарівна дівчина” [6, 180]. Слід, однак, зауважити, що Бенеш Крабіце з Вейтміле писав свою хроніку у 60-х – першій половині 70-х років XIV ст. і не міг особисто знати Віолу, яка померла в 1317 р. Інші хроністи подають інформацію про весілля Вацлава III, не коментуючи зовнішні принади нареченої, тоді як Бенеш Крабіце з Вейтміле, називаючи дівчину справжньою красунею, в даному випадку міг просто дотримуватися певної етикетної традиції.

Як свідчить хроніка Отакара Штирійського, факт одруження Вацлава III міг викликати невдоволення у самого Альбрехта I Габсбурга, який мав відрядити до Праги посольство, аби пригадати молодому королю про його зобов'язання перед угорською принцесою Ержибет [7, 1130]. Однак, на думку дослідника Карела Мараза, в таке твердження Отакара Штирійського важко повірити, адже Альбрехт I Габсбург був союзником Карла Роберта з Анжу і навряд чи зробив би щось подібне. Та все ж таки, якщо й було тоді відправлено до Чехії якесь посольство, то хіба що у справі, про яку гіпотетично згадав історик Йозеф Шуста, а саме, щоб відмовити Вацлава III від наміру передати угорські коронаційні клейноди Отонові III Віттельсбахіві і зректися прав на Угорщину на користь останнього [13, 50; 24, 461].

У зв'язку з цим К.Мараз піднімає питання щодо можливої дати відречення Вацлава III від корони св.Іштвана. На його думку, це сталося вже після шлюбу з Віолою Цешинською. Запропоновану деякими вченими дату такого вчинку як 9 жовтня 1305 р. [8, 141, 12, 372] науковець відкидає. Свою тезу К.Мараз обґрунтовує тим, що у грамоті, виданій Вацлавом III німецьким рицарям у Брунталу 10 жовтня 1305 р., він титулується ще і як угорський король. Щоправда, очевидно, зробив так востаннє [13, 50; 18, с. 2057, s. 888].

Під питанням, на думку К.Мараза, залишається також місце укладення шлюбу. Чимало істориків вважає, що церемонія відбулася у Брні. Це, однак, лише одне з припущень. У письмових джерелах не вказано точного місця укладення шлюбу Вацлава III з Віолою. Автор “Збраславської хроніки” Петр Житавський називає лише дату, а саме – 5 жовтня 1305 р. Міста, згадані в грамотах, виданих Вацлавом III упродовж серпня–жовтня, також не дають однозначної відповіді на це питання: 8 серпня 1305 р. перебування короля засвідчено в Празі [18, с. 2051, s. 885], а 10 жовтня – в Брунталу [18, с. 2057, s. 888]. У проміжку між цими датами інших грамот

Вацлава III не зафіксовано. Більшість дослідників припускає, що позаяк у Брні (а це місто наводить Петр Житавський) Вацлав III у жовтні 1305 року відмовився від титулу угорського короля, то, за логікою, саме тут він міг і одружитися з Віолою Цешинською, розірвавши перед цим заручини з Ержибет.

Своє бачення хронології згаданих подій пропонує Карел Мараз. Як відомо, шлюб мав відбутися 5 жовтня 1305 р., тоді як 10 жовтня Вацлав III в Брунталу все ще підписується титулом угорського короля. В такому разі теоретично можливою і найбільш правдоподібною є версія, що Вацлав III на початку жовтня прибув до Брна, тут розірвав заручини з Ержибет, взяв за дружину Віолу Цешинську і після весільного обряду виїхав до Брунталу для переговорів з німецькими рицарями. Там 10 жовтня 1305 р. видав їм грамоту з привілеями, після чого повернувся до Брна, де зрікся корони св. Іштвана й передав Отонові III угорські коронаційні клейноди [13, 51].

Дослідник К.Мараз розглядає ще одну версію, яка, на його погляд, є менш правдоподібною: Вацлав III прибув до Брунталу, з'ясував усі необхідні питання з німецькими рицарями, сюди до нього приїхала Віола Цешинська, разом вони повернулися до Брна, де відгуляли весілля, після чого чеський король відмовився від угорського трону. В такому разі не виправдує себе дата шлюбу: 5 жовтня 1305 р. Втім К.Мараз не відкидає й той факт, що весілля могли відсвяткувати навіть у Брунталу, до якого дорога з Цешина була коротшою, там же вирішити найважливіші справи з німецькими рицарями, після чого молодята повернулися до Брна, де на них уже чекав Отон III Віттельсбах [13, 51].

Логічним є припущення К.Мараза стосовно того, що відмова від титулу угорського короля й передача коронаційних клейнодів відбувалися у Брні, позаяк звідси їхати до Угорщини Отонові III Віттельсбахіві було значно ближче, ніж із Брунталу. Слід зважити й на те, що Отон III Віттельсбах був змушений добиратися до Угорщини інкогніто, позаяк Альбрехт та Рудольф Габсбурги категорично заборонили йому проїзд своїми землями, небезпека могла чатувати також на території, підконтрольній непокірному магнату Матушу Чаку Тренчанському. Тому Брно як імовірне місце проведення весілля Вацлава III й Віоли не слід у жодному разі ігнорувати. І хоча про нього й не згадано в джерелах, найбільше фактів свідчить саме на користь такої версії [13, 52].

Попри перепони, 6 грудня 1305 р. Отон III Віттельсбах все-таки був коронований в Секешфегерварі. Він зійшов на угорський трон як король Бела V (1305-1307). Однак утримати

владу в Угорщині йому не вдалося: 27 серпня 1310 р. корону св.Іштвана нарешті здобув Карл Роберт [17, 70-84].

Щодо Віоли Цешинської, то, як припускають окремі дослідники, на момент укладення шлюбу їй могло бути близько 15 років (точну дату її народження не встановлено, вважається, що вона прийшла на світ десь у 1290 р.). Після одруження молода жінка взяла ім'я Елішка. Її шлюб із чеським королем тривав рівно 11 місяців. Наступні 11 років Віола-Елішка була королівською вдовою. У 1316 р. вийшла заміж за знатного вельможу Петра I з Рожмберка. Однак у 1317 р. померла і була похована у гробниці Рожмберків у Вишебродському монастирі. Колишня Вацлавова наречена угорська принцеса Ержибет так і не вийшла заміж. Вона померла 1338 р. у швейцарському монастирі Катаринтал Тьоссу біля Вінтертуру [8, 140-141; 32, 123].

Як констатує Петр Житавський, своє правління Вацлав III розпочав, у принципі, не так уже й погано [30, 148]. Він залишив на посадах більшість вищих урядовців, які виконували свої функції ще за життя його батька. Виняток становили, очевидно, лише Петр Ангелі, якому на той час було за шістьдесят років, а також Раймунд фон Ліхтенбург. Слід відзначити, що хоча Петр Ангелі, який походив з колонії празьких італійців, і виконував обов'язки головного канцлера, але офіційно він певний час залишався протонотарем. Лише в січні 1306 р. він був нарешті призначений вишеградським пробостом, що в Чеському королівстві ще з часів Пршемисла Отакара I фактично ототожнювалося з виконанням канцлерських функцій. Щодо Раймунда фон Ліхтенбурга, то він перебрав посаду королівського підкоморія [8, 136-138; 24, 451-452].

Чи не єдине, що зазнало докорінних змін, – і в цьому на рідкість одностайні всі історичні джерела, – так це стиль і спосіб правління нового уряду. Як відомо, в оточенні Вацлава II перебували компетентні фахівці, іноземні дипломати, церковні ієрархи і вчені-клірики (переважно німецькі), які входили до складу Королівської ради. Це були люди освічені, юридично підковані й на рідкість педантичні.

У різний період членами Королівської ради при Вацлаві II були, наприклад, Базельський єпископ Петр з Аспельту, Бамберзький єпископ Арнольд, Мейсенський єпископ Бернард з Камениць (колишній канцлер вроцлавського князя Генріка IV Пробуса), комутр Німецького ордену тевтонських рицарів Берхтольд фон Гебенштейн, королівський духовник – капелан Герман, збраславський абат Конрад, вальдсасенський абат Дітрих

(Теодоріх), седлецький абат Гайденрайх та навіть і позашлюбний син Пршемисла Отакара II – Ян. Довіреною особою короля Вацлава II був також доктор церковного права, протонотар Ян з Острова, який згодом став єпископом Бріксенським, Бамберзьким і Фризьким. За контакти з папською курією відповідав інший капелан Вацлава II – магістр Алексіус. У березні 1293 р. під час перебування в Римі Алексіус, між іншим, отримав завдання домовитися про дружній союз Пршемисловичів із впливовою родиною Орсіні. Завдяки цьому союзу Вацлав II сподівався знайти підтримку з боку папського престолу щодо своїх “польських” устремлінь. Однак Алексіус не виправдав надій, розтринькав королівські гроші і за нез'ясованих обставин був убитий на одній із вулиць Рима власним слугою [8, 138].

За Вацлава III ряди Королівської ради поповнили передусім вихідці з родин чеської шляхти. Нерідко це були близькі до правителя сини вельмож. Як відзначає у своїй хроніці Бенеш Крабіце з Вейтміле, деякі з них знаходилися в оточенні молодого короля ще під час його перебування в Угорщині [6, 180]. Чимало з них було з Вацлавом III на короткій нозі, з ними він був у постійному контакті, і то не лише під час виконання ним королівських функцій. Більшість хроністів пишуть про те, що саме в оточенні молодих шляхтичів король став вести розгульне життя, зловживати вином, розважатися з жінками та грою в кості. Ось, до прикладу, Петр Житавський пояснює такий спосіб життя Вацлава III тим, що “... при цьому юному королю деякі шляхтичі прилаштували своїх молодших синів, котрі негідною поведінкою схиляли м'якого й податливого молодесенького короля до багатьох непристойних речей. Оскільки буремний норов молодого короля з його змушнінням ставав ще більш нестримним, він став пити вино аж до сп'яніння, проводити безсонні ночі в пияцтві, поринати у гулянки, чинити аморальні речі, звикаючи до розбещеності, і робити все те, на що тільки спроможна молодість...” [30, 148].

Як впливає зі свідчень хроністів, свита з панських синків, серед яких особливо виділявся королівський улюбленець Раймунд фон Ліхтенбург, головний охоронець королівських лісів у Чехії й Моравії й королівський підкоморій, неабияк зловживала втому Вацлава III від шалених гульбищ. Під час шумного застілля, коли король перебував у стані сп'яніння, від нього намагалися видурити підтвердження отримання найрізноманітніших маєтків як винагороду за сумлінну військову службу ще при його батькові Вацлаві II. Як пише Петр Житавський, хтось “таким чином отримав місто, другий замок, інший село” [30, 149]. У підсумку хроніст, що був абатом і мав

чималий досвід управління монастирським маєтком, ремствує: “Даремно питати про його (Вацлава III – *І.Л.*) багатства, позаяк щедрість до роздавання виявилася такою великою, що практично набула форм крайньої марнотратності” [30, 148].

З-поміж панів, які в такий спосіб збагачувалися начебто за рахунок королівства, окремі дослідники називають Індржиха з Ліпи чи Гинека з Дуби. Та й сам Раймунд фон Ліхтенбург, який нібито зачарував не лише юного правителя, але і весь королівський двір своєю рицарською галантністю (його батько Сміл фон Ліхтенбург залишив йому чималі статки зі срібних копалень в околиці Гавлічкового Броду), очевидно, добре усвідомлював, що саме і яким чином отримав, позаяк під час виборів Вацлавового наступника висунув вимогу, що його не притягатимуть до відповідальності “за дарунки, які від молодого короля виклянчив” [8, 139-140; 13, 66; 21, с. 2110, с. 909; 24, 455].

Ніби втворює Петрові Житавському історик Франтішек Палацький, який так характеризує цей період життя Вацлава III: “Гра в кості, надмірна пиятика, непристойні утіхи і навіть бешкетування та вештання нічними празькими вулицями дедалі більше входили у звичку, здавалося, що лінощі повністю оволоділи князем, який колись подавав надії. Часто пізно вночі під час непробудної пиятики (...) корисливі друзі виманювали від нього обіцянки про надання їм багатих маєтків, відразу ж на місці домагалися від королівського канцлера М.Петра (Петра Ангелі – *І.Л.*) їх негайного письмового оформлення і скріплення печаткою; а коли той відмовлявся, як і належало, виконувати нерозумні і неправомірні накази п’яного короля, гнівно допікали того так довго, що заляканий канцлер таки виконував їхню волю. Щоправда, потім молодий король, протверезівши, відчував прикрість і гнівався на таке зловживання його легковажністю і навіть хвалив сміливий опір канцлера та інших своїх радників; але подібні безчинства повторювалися знову” [15, 322].

Негативні зміни в поведінці Вацлава III нібито настали одразу після одруження з Віолою Тешинською і тривали, очевидно, до середини червня [7, 1158-1161; 13, 53]. Складалося враження, що молодий король упивався свободою, яку отримав після смерті батька. Дослідник Йозеф Шуста переконує, що причин такої поведінки є кілька. По-перше, це криється в незрілості, недосвідченості юнака, незважаючи на те, що він уже в ранньому віці був засліплений блиском корони св. Іштвана і мав нести тягар відповідальності за угорську політику. По-друге, виною цьому міг бути й аморальний спосіб життя при угорському дворі,

який Вацлав III уподобав упродовж свого перебування в Буді. І по-третє, після смерті батька Вацлав III фактично залишився без широго порадника. Близький до Вацлава II радник Петр з Аспельту, який найкраще міг виконати цю місію, на той час перебував у Базелі і, очевидно, не мав змоги повернутися назад. У Празі тим часом зміцнювалося становище протонотаря королівської канцелярії Петра Ангелі, якого така ситуація повністю влаштовувала [24, 447-453; 25, 665-672].

У найновіших дослідженнях, зокрема Карла Мараза, більш позитивно оцінюється діяльність Вацлава III. При цьому, вчений спирається і на інші письмові джерела, а точніше грамоти, видані Вацлавом III, яких на сьогодні виявлено 26. Таку їх кількість вчений вважає нормальним явищем, хоча батько Вацлава III в середньому видавав по 12 грамот на рік, а в 1298 р. їх з’явилося аж 24. Тому, якщо вірити повідомленню Петра Житавського про розбазарювання маєтків Корони, то Вацлав III був би змушений видати грамот значно більше. Крім того, К.Мараз звернув увагу й на те, що збраславський хроніст описує все в загальних рисах і не називає жодного конкретного маєтку.

Проаналізувавши зміст грамот, К.Мараз приходить до висновку, що більшість із них стосуються колишніх фінансових зобов’язань Вацлава II. Тому дослідник не знаходить у документах жодних необґрунтованих даринь Вацлава III на користь шляхти і стверджує, що значна частина з них була мотивована обіцянкою сина, яку дав на мошах святих біля передсмертного одра батька. Навіть грамота від 26 квітня 1306 р., що засвідчує дозвіл на купівлю села Тварожна, наданий найвищому пуркграфу Гинеку з Дуби, видана як виконання зобов’язань перед батьком [13, 53].

Все це нашттовує К.Мараза на роздуми, наскільки правдоподібними є відомості “Збраславської хроніки” про правління Вацлава III. Намагаючись не применшити цінність цього досить авторитетного наративного джерела з історії чеських земель передгуситської доби, він пояснює таку ситуацію тим, що Петр Житавський просто залишився вірним традиційній схемі середньовічних хронік. До того ж, він писав свою працю в агіографічному жанрі, звеличуючи Вацлава II як правителя. Як відомо, в таких випадках при висвітленні окремих подій правда факту нерідко відступала на другий план. Останнім часом у чеській історіографії дедалі частіше наголошується, що при відтворенні життя Вацлава II часто не можна з’ясувати, що ж тут було правдою, а що – вигадкою хроніста [13, 53-55]. Тут К.Мараз солідарний з Йозефом Жемлічкою, який в одній зі своїх студій наголосив, що опис життя Вацлава II постає в концепції автора

“Збраславської хроніки” Петра Житавського як звеличення доброго й побожного короля, а тому досить важко розрізнити, скільки місця займає тут правдива розповідь, а скільки тут художнього домислу [33, 35]. Подібних до Йозефа Жемлічки поглядів дотримується також Роберт Антонін [4, 43].

Про те, наскільки відповідально Вацлав III ставився до зобов’язань свого покійного батька, свідчить і одруження його сестри Анни Пршемисловни з Генріхом Каринтійським, який був старшим за неї на 25 років. Цілком імовірно, що про цей шлюб домовлявся ще Вацлав II. Весілля відбулося 13 лютого 1306 р. Посаг нареченої становив 10 тисяч празьких гривень сріблом (1 празька гривня = 253,26 г), що аж ніяк не відповідало розповідям та уявленням іноземців про нібито нечувані багатства Чеського королівства [8, 144; 26, 8; 30, 148]. Однак Вацлав III, очевидно, не мав змоги дати сестрі у віно більше. У той час ніхто навіть гадки не мав, що саме цей шлюб дозволить Генріхові Каринтійському вже через якихось півроку висунути домагання на чеський трон.

Уже починаючи з осені 1305 р. увагу Вацлава III дедалі більше привертала ситуація в Польщі, адже з моменту смерті його батька Владислав Локеток осмілів і став чинити озброєний опір. Цей П’ястович утвердився в Малополющі і з військовою допомогою, наданою Карлом Робертом, захопив у Сандомирській землі замок Пелцзиск та ряд укріплених міст. Тим часом глоговський князь Генрик III здобув Познань, а на Каліську землю здійснювали досить часті розбійні набіги литовці. Чеські військові залоги мали змогу утримувати лише ті міста, які були добре укріпленими, зокрема, Гнезно, Каліш, Конін, Могильно, Радзейов. Однак краківський єпископ Ян Муската, намісник чеських Пршемисловичів у Малополющі, та гетьман Олдржих з Босковиць, який здійснював управління Великопольщею, докладали дедалі більше зусиль, аби відстоювати ці території [8, 142; 11, 111; 14, 88; 24, 463].

Реальну допомогу Вацлав III міг отримати тільки від Німецького ордену тевтонських рицарів. Так, коли Куявії загрожував черговий напад з боку литовців, молодий правитель звернувся з проханням по допомогу до пруського ландмістра Ордену Конрада Сацка. Відтак у січні 1306 р. в Торуні велися переговори між ворогуючими чеською та польською сторонами, де інтереси Вацлава III відстоював Конрад Сацк, брат Ордену Гавел, новопризначений чеський гетьман Павел з Паулуштейна і колишній духівник Вацлава II, а з 1303 р. – Хелмський єпископ Гержман. Однак укладене там майже дев’ятимісячне перемир’я Владислав Локеток порушив, як тільки до нього

підійшло підкріплення від угорського палатина Омодєя Аби [8, 142; 24, 464-465; 13, 58; 25, 665-666].

Уже весною 1306 р. Владислав Локеток несподівано напав на Вавельський замок у Кракові, який боровив чеський гарнізон. В історіографії поширена думка, що Краків і Вавельський замок було захоплено орієнтовно в період березня–травня 1306 р. Тоді ж до рук Владислава Локетка нібито потрапив і найбільший сподвижник панування чеських Пршемисловичів у Польщі – єпископ Ян Муската [25, 681]. Однак дослідник Т.П’єтрас, спираючись на польські джерела, припускає, що Ян Муската контролював Краків ще на початку липня 1306 р. і мав у розпорядженні чеську залогу, розміщену у Вавельському замку. Тож, очевидно, Владислав Локеток аж до вбивства Вацлава III так і не зумів заволодіти ні Краковом, ні Вавельським замком [18, 79-82]. Втім до Праги надходили тривожні звістки і від інших оборонців чеської влади в Польщі. Так, Микулаш Опавський та Індржих з Липи повідомляли, що без належної військової допомоги в країні довго не протримаються [8, 143].

На подібні сигнали чеський король був змушений реагувати. Весною 1306 р. він попросив земський сейм Чехії й Моравії негайно оголосити стан загальної військової готовності до походу на захист польських територій [30, 149; 25, 682]. Для того, аби скористатися допомогою найманців, через батькові борги Вацлав III уже не мав необхідних коштів. Однак чеська шляхта не виявила великого бажання вирушати в похід і в результаті Вацлав III був змушений позичити гроші від кількох багатих міст та монастирів. Внаслідок такої ситуації спостерігаються різкі зміни і в поведінці Вацлава III [8, 143; 13, 59].

Заслуги щодо “прозріння” короля в його усвідомленні того, що на приятелів по чарці не можна покластися, приписував собі мало не кожен. Згідно з повідомленнями “Збраславської хроніки”, цьому сприяла розмова Вацлава III з абатом тамтешнього монастиря, вченим Конрадом з Ерфурта, яка відбулася, коли молодий король прибув відвідати батькову могилу з нагоди річниці його смерті [30, 149]. Натомість хроніст Отакар Штирійський стверджує, що молодому Пршемисловичу відкрили на все очі празькі патриції, які розповіли йому про те, як саме ж королівське оточення систематично обкрадає свого володаря. Через це, мовляв, Чеське королівство опинилося над прірвою [7, 1161-1162; 24, 466]. Окремі автори вважали, що зміни на краще в поведінці короля відбулися під впливом його молоді дружини Віоли (Елішки) Цешинської [8, 143]. Не виключено, що мають рацію і ті, й

інші. Та кому б не належала ця заслуга, реальністю було те, що Вацлав III все-таки став змінювати ставлення до своєї знатної свити.

Готуючись до походу на Польщу, Вацлав III за прикладом свого батька, який шанував Орден цистерціанців, також мав намір заснувати нове цистерціанське абатство. Для фундації монастиря король визначив місце в північній Моравії (на Всетинську) і вибрав назву – *Thronus Regis*, тобто Королівський трон. Вона, з одного боку, символізувала трон Господній, а з другого – підкреслювала Вацлавів королівський статус і водночас перегукувалася з назвою монастиря, заснованого його батьком у Збраславі – *Aula Regia*, тобто Королівська зала. Про заснування монастиря свідчить уставна грамота від 19 травня 1306 р., яка забезпечувала йому скромний річний прибуток 100 коп срібла (1 копа срібла = 60-ти празьким грошам, а 1 празький гріш = 3,95 г срібла) з “урбури” (податку) з кутногорських копалень [10, 257-258; 13, 61; 21, с. 2090, s. 902-903; 26, 8]. На жаль, ширі прагнення Вацлава III так і не зреалізувалися. Невдовзі після його смерті свята обитель припинила своє існування.

Про духовне оновлення Вацлава III напередодні походу на Польщу свідчить і те, що для своєї військово-польової каплиці він позичив від збраславських цистерціанців ризи і золотий хрест, який, однак, у сум'ятті, що настало після його вбивства в Оломоуці, хтось украв. Як повідомляє у “Збраславській хроніці” Петр Житавський, згаданий золотий хрест, але без щедро оздобленої коштовностями підставки, через деякий час був помічений серед іншого краму на ярмарку і ченці викупили його за триста гривень срібла від канонікового брата Микулаша Штирмова [8, 145; 30, 149].

Згідно з виголошенням земської готовності, чеське військо, яке вирішив очолити сам Вацлав III, мало зібратися в Оломоуці, що на той час було головним містом Моравського маркграфства (тільки в XVII ст., а точніше в 1641 р., цю роль перебало Брно). В Оломоуці була одна з найміцніших фортець, кругла вежа якої виднілася здалеку. Та військові приготування зтяглися аж до липня 1306 р., після чого молодий король довірив владу на час військового походу своєму своякові Генріхові Каринтійському. У цьому Вацлав III наслідував свого батька, який також у подібних випадках ніколи не передавав владу комусь із посторонніх чеських вельмож [8, 145].

Десять наприкінці липня–на початку серпня (точна дата не відома, з найбільшою вірогідністю це сталося 1 серпня 1306 р.) Вацлав III з численним військом виступив із Праги і рушив на Моравію. Цей шлях, очевидно, не забрав багато часу, тому що вже на початку

серпня король прибув із військом до Оломоуца. Тут Вацлав III зупинився в старому оломоуцькому граді, в палаці декана оломоуцької капітули Будислава [13, 67]. Загадкою залишається, чому короля було поселено саме тут, адже в Оломоуці можна було знайти краще, більш презентабельне помешкання, наприклад, у єпископських палатах. Саме в палаці декана капітули в четвер 4 серпня 1306 р., коли під час спекотного дня Вацлав III після обідньої трапези пішов відпочити і мав на собі лише сорочку й халат, на нього вчинив замах невідомий, котрий наніс йому кілька ударів кинджалом [30, 150]. Сімнадцятилітній король упав на місці замертво.

Хто вбив Вацлава III і з чиєї ініціативи це було зроблено, – залишається таємницею. Варта схопила якогось рицаря Конрада з Ботенштейна з роду Дуриноків, який вибіг із закривавленим кинджалом, і відразу ж його вбила [30, 149]. Чи це був убивця, чи людина, яка повідомила про вбивство і могла бути небажаним свідком, – не з'ясовано. Навіть його сучасники висловлювали сумніви, чи справді Конрад з Ботенштейна міг бути вбивцею. Автор “Збраславської хроніки” чітко зауважує: “...чи він, чи інший був винним, не знаю...” [30, 149]. Інший хроніст Отакар Штирійський наводить ім'я Голена з Відлштейна, якому шляхтичі доручили вбити короля, аби помститися Пршемисловичам за розправу над всесильним вельможею Завішем із Фалькенштейна, який ще за Вацлава II опинився в опалі і був страчений у 1290 р. [7, 1165-1167]. Ще одне джерело “Старочеська хроніка так званого Даліміла” згадує якогось Дуринка і натякає, що той начебто вчинив убивство, виконуючи волю німецького короля Альбрехта I Габсбурга [23, 465-468].

Деякі сучасні дослідники вважають, що саме Конрад з Ботенштейна (назва його замку), якого ще називають Конрад з Мульгову (йдеться про сучасний Мюльгаузен, що в Тюрингії, неподалік від замку Ботенштейн) і був імовірним убивцею [13, 78]. Про це, зокрема, повідомляє некролог оломоуцької єпископської капітули [13, 68-72] і припускає, хоча і з певними ваганнями, автор “Збраславської хроніки”.

Очевидно, убивство Вацлава III мало замовний характер і Конрад з Ботенштейна був лише сліпим виконавцем чийсь волі. Однак хто ж стояв за цим кривавим злочиним? Коло можливих замовників є досить широким. Замовником міг бути хтось із чеської шляхти, хто не бажав повертати нечесно отриманий маєток. Ворожу руку міг вести і хто-небудь із прихильників Владислава Локетка чи інших adeptів влади в Польщі. Злочин міг бути

пов'язаний і з діяльністю Вацлава III в Угорщині. Не можна виключати й німецького короля Альбрехта I Габсбурга, який в результаті оломоуцького вбивства мав шанси нарешті здобути найбільшу перемогу. Можливо, були й інші потенційні вороги, яким убивство Вацлава III могло принести користь.

На додаток, питання ускладнюється й тим, що не знаємо, чи був злочин спрямований лише проти самого Вацлава III, чи ворог своїм вчинком мав за мету спалити останній корінь династії Пршемисловичів. Якщо злочинець прагнув знищити рід Пршемисловичів, зрозуміло, що він обрав ідеальний момент. Адже в молодого правителя, котрий нещодавно одружився, міг невдовзі з'явитися спадкоємець.

Деякі з гіпотез щодо можливих замовників убивства Вацлава III намагається спростувати Карел Мараз. На його думку, немає достатніх підстав звинувачувати Альбрехта I Габсбурга, який на той час перебував у південно-західній частині своїх володінь, де вирішував важливі проблеми, і йому потрібно було приблизно два місяці, аби підступити з військом до Чеського королівства та вчинити інтервенцію на користь свого сина Рудольфа [13, 78]. Вчений не знаходить переконливих доказів і для звинувачення Владислава Локетка, який мусив би мати у чеському таборі свою людину, яка могла б спокійно й непомітно провести вбивство до королівських покоїв. До того ж, похід організовувався на Польщу, а там Владислав Локеток мав би кращі можливості прибрати молодого Пршемисловича [13, 78].

З найбільшою вірогідністю, вважає К.Мараз, замовником убивства Вацлава III був хтось із чеської шляхти. Однак, навряд чи тут ідеться про всю чеську шляхту, адже фізичне усунення юного володаря не входило в її політичну програму. Очевидно, підсумовує дослідник, причиною посягання на життя короля були побоювання якогось вельможі, чи навіть певного знатного роду, втратити раніше отримані маєтки. Адже, як відомо, на той час король кардинально змінив ставлення до окремих представників своєї свити. Зрештою, це могла бути і якась особиста помста Вацлавові III. До прикладу, таким месником міг бути шляхтич Гинек Крушіна з Ліхтенбурга. Десь на

межі 1305–1306 рр. він клопотав перед Вацлавом III про великий маєток Завіша із Фалькенштейна, який після страти вельможі було конфісковано і за рішенням земського суду передано у розпорядження празького єпископа Тобіаша. Однак Гинек Крушіна виступав проти такого вердикту і намагався довести Вацлавові III, що згаданий маєток є приданим його дружини, доньки Завіша. Та король однозначно пристав на рішення земського суду. Можливо, Гинек Крушіна і найняв Конрада з Ботенштейна. Про те, наскільки підступною була ця людина, свідчить той факт, що згодом у 1307 р. Гинек Крушіна фігурував як один з виконавців у справі про жорстоке вбивство головного маршалка Тобіаша з Бехіні [13, 56-57, 78-80; 30, 155-156].

Наведений приклад засвідчує, що окремі невдоволені чеські шляхтичі мали досить серйозні підстави навіть для такого виняткового вчинку, як убивство короля. Однак, підсумовує К.Мараз, хто конкретно за цим стояв – приватна особа чи ціла родина, можна лише припускати [13, 84].

Через два дні після трагедії – 6 серпня 1306 р. – Вацлава III було поховано в крипті перед головним вівтарем у найбільшому оломоуцькому храмі св. Вацлава. Тут його прах покоївся понад двадцять років, поки 3 жовтня 1326 р. Елішка Пршемисловна не розпорядилася перенести останки свого брата до королівського некрополя у Збраславі, де їх було перепоховано поруч із могилою улюбленого батька – Вацлава II [8, 148].

Убивство Вацлава III стало крахом спокусливих мрій славного роду Пршемисловичів про гегемонію у Центральній Європі. Усе, що зробили його батько Вацлав II та дід Пршемисл Отакар II для політичного піднесення Чеського королівства, було втрачено. Смерть Вацлава III означала, що на Чеську державу чекають кардинальні зміни. Династія Пршемисловичів, яка панувала в Чехії й Моравії понад три століття, припинила своє існування і звільнила місце новим претендентам на трон. З трагічною смертю Вацлава III завершилася ціла епоха в історії Чеської держави.

1. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с. + 8 кол. мап.
2. Antonin R. Správa polského území za vlády posledních Přemislů / Robert Antonín // Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity / Odpovědný redaktor Ivo Pospíšil. – Brno: Masarykova univerzita, 2001. – Řada historická (C). – Ročník 48. – Číslo 46. – S. 17–36.
3. Antonin R. Hnězdenská korunovace krále Václava II. / Robert Antonín // Časopis Matice moravské. – 2004. – Ročník CXXIII. – Číslo 2. – S. 337–365.
4. Antonín R. Epilog slavného věku. Svědectví Zbraslavské kroniky o přemyslovské dynastii / Robert Antonín // Dějiny a současnost. Kulturně historická revue. – 2006. – Ročník XXVIII. – Číslo 2. – S.

- 40–43.
5. Bakala J. Láska či politika? O důvodech čnátku Violy Těšinské a Václava III. / Jaroslav Bakala // *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue.* – 2007. – Ročník XXIX. – Číslo 7. – S. 17 – 20.
 6. Beneš Krabice z Weitmile. Kronika Pražského kostela / Přeložila Marie Bláhová// *Kroniky doby Karla IV.* – Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987. – S.176–253.
 7. Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters / Nach den Abschriften Franz Lichtensteins herausgegeben von Joseph Seemüller. – Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1893. – Tomus V, Pars II. Ottokars Österreichische Reimchronik. – S. 722–1439.
 8. Hádek C. Konec Přemyslovců v Čechách / Cyril Hádek. – Praha: Akropolis, 2006. – 208 s.
 9. Hlobil I. Přemyslovec Jan Volek (†1351). Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky / Ivo Hlobil // *Umění.* – 1987. – Ročník 35. – S.477–482.
 10. Charvátová K. Václav II. Král český a polský (Edice Velké postavy českých dějin / svazek 7) / Kateřina Charvátová. – Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2007.– 352 s.
 11. Jurek T. Dziedzic królestwa polskiego książe glogowski Henryk (1274–1309) / Tomasz Jurek. – Krakov: Avalon, 2006. – 337 s.
 12. Legendy a kroniky koruny uherske / Sestavil Richard Pražák; z latinských originálů přeložily Dagmar Bartoňková a Jana Nechutová. – Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1988. – 389 s.
 13. Maráz K. Václav III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně / Karel Maráz. – České Budějovice: Veduta, 2007. – 162 s.
 14. Nowacki B. Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335) / Bronisław Nowacki. – Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1987. – 129 s.
 15. Palacký F. Dějiny národu Českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenu / František Palacký. – Praha, Nakladatel V.Kočí, 1921. – 1280+XVI s.
 16. Perniš J. Vznešená žena stredoveku. Princezné v dynastickej politike Anjouovcov / Jaroslav Perniš. – Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2003. – 224 s.
 17. Perniš J. Svätostefanská koruna na dražbe ambícií. Anjouovci v zápase dynastií o dedičstvo Arpádovcov (1290–1310) / Jaroslav Perniš. – Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2004. – 96 s.
 18. Pietras T. “Krwawy wilk z pastorałem”: biskup krakowwski Jan zwany Muskatą / Tomasz Pietras. – Warszawa: Semper, 2001. – 260 s.
 19. Prokopová I. Václav II. a založení Zbraslavského kláštera / Irena Prokopová // *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie.* – 2001. – Ročník 12. – Číslo 7–8. – S. 146–158.
 20. Prokopová I. Guta Habsburská – česká královna a její dvůr na konci 13.století / Irena Prokopová // *Muzejní a vlastivědná práce.* – 2005. – Ročník 43. – Číslo 4. – S. 189–211.
 21. Regesta Bohemiae et Moraviae: diplomatica nec non epistolaria / opera Josephi Emler. – Praha: Tiskárna Grégerianis, 1882. – Pars 2, 1253–1310. – 1488 s.
 22. Regesta Bohemiae et Moraviae: diplomatica nec non epistolaria / opera Josephi Emler. – Praha: Tiskárna Grégerianis: E.Valečka, 1892. – Pars 4, 1333–1346. – 1014 s.
 23. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila / K vudání připravili Jiří Daňhelka, Karel Hádek, Bohuslav Havránek, Naděžda Kvítková. – Praha: Academia, 1988. – 1. Vydání textu a veškerého textu a veškerého textového materiálu. – 612 s.
 24. Šusta J. Dvě knihy českých dějin. Reprint druhého vydání 1926 / Josef Šusta. – Praha: Nakladatelství Argo, 2001. – Kniha první. Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300–1308. – 540 s.
 25. Šusta J. České dějiny. – Praha: Jan Laichter, 1935. – Dílu II. Část 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. – 803 s.
 26. Švec A. Pražský groš / Aleš Švec // *Historická revue.* – 2005. – Ročník XVI. – Číslo 9. – S. 6–8.
 27. Třeštík D., Čechura J., Pechar V. Králové a knížata zemí Koruny České / Dušan Třeštík, Jaroslav Čechura, Vladimír Pechar. – Praha: Nakladatelství Rybka Publishers, 2001. – 416 s.
 28. Vaniček V. Velké dějiny zemí Koruny české / Vratislav Vaniček. – Praha–Litomyšl: Nakladatelství Paseka, 2002. – Svazek III. 1250–1310. – 760 s.
 29. Wihoda M. Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky / Martin Wihoda // *Český časopis historický.* – 2001. – Ročník 99. – Číslo 2. – S. 209–230.
 30. Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae / Překlad František Heřmanský, verše přeložil Rudolf Mertlík, historická revise Zdeněk Fiala, spolupráce Marie Bláhová. – Praha: Svoboda, 1975. – 597 s.
 31. Žáček R. Slezsko (33. svazek ediční řady Stručná historie států) / Rudolf Žáček. – Praha: Nakladatelství Libri, 2005. – 216 s.
 32. Žemlička J. Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali / Josef Žemlička. – Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. – 500 s.
 33. Žemlička J. Rituál přísahy a koruna Václava II. K obrazu dvora posledních Přemyslovců / Josef Žemlička // *Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. K nedožitým 85. narozeninám / Uspořádaly Lenka Bobková a Mlada Holá.* – Praha – Litomyšl, 2005. – S.

35–46.

РЕЗЮМЕ ПОСЛЕДНИЙ ПРШЕМЫСЛОВИЧ НА ЧЕШСКОМ ТРОНЕ ВАЦЛАВ III: УСПЕХИ И ПРОСЧЕТЫ ЕГО ПРАВЛЕНИЯ

Лихтей И.М. (Ужгород)

В статье рассматриваются основные направления внутренней и внешней политики последнего представителя династии Пршемысловичей на пражском троне Вацлава III, который после смерти в 1305 г. своего отца Вацлава II в возрасте неполных 16 лет стал правителем трёх королевств: Чешского, Польского и Венгерского. Во внешней политике Вацлав III закончил мирные переговоры с немецким королем Альбрехтом II Габсбургом, потерял Хеб (Эгер), а Поморье был вынужден передать бранденбургским маркграфам. Он также отрекся в пользу Оттона III Виттельсбаха от венгерского трона, аннулировал свое сватовство с последней представительницей династии Арпадовичей и женился на Виоле Цешинской. В Польше Вацлав III твердо решил продолжить политику своего отца, направленную на утверждение там чешского владычества. Но здесь судьба нанесла непоправимый удар по династии Пршемысловичей. Отправляясь в поход на Польшу, Вацлав III был убит, возможно, неизвестным аристократом в Оломоуце в августе 1306 г. Двор молодого короля обвиняли в аморальности.

Ключевые слова: Чешское королевство, династия Пршемысловичей, священная Римская империя, польские княжества, Венгерское королевство

SUMMARY VACLAV III – LAST PRSHEMYSLOVYCH ON THE CZECH THRONE: SUCSESSES AND ERRORS OF HIS RULE

I. Likhtey (Uzhhorod)

The article explains main course of the home and foreign policy of Vaclav III - the last representative of Prshemyslovych dynasty on the Prague throne, who, being in the age fewer than 16 became after his father's Vaclav II death, the lord of three kingdoms: Czech, Polish and Hungarian. In his foreign policy Vaclav III completed peace negotiations with the German king Albrecht I Gabsburg, forfeited Cheb and had to transfer Pomoria to Brandenburg counts. Likewise he abdicated the Hungarian throne in favour of Oton III Vitelsbah, broke off his betrothal with the last representative of Arpadovych dynasty and married to Viola Tieshynska. In Poland Vaclav III showed dead earnest to continue his father's policy, directed to consolidation of the Czech domination there. But here fortune inflicted insidious blow on Prshemyslovych dynasty. Starting the march to Poland Vaclav III was killed, probably by the unknown aristocrat, in Olomouc in August 1306. The young king's court was criticized for perversion.

Key words: Czech Kingdom, Prshemyslovych dynasty, Holy Roman Empire, Polish principalities, Hungarian kingdom.

УДК 94(439)“1440/1444”

БОРОТЬБА ЗА УГОРСЬКИЙ ТРОН МІЖ ГАБСБУРГАМИ ТА ЯГЕЛЛОНАМИ Й ПОЗИЦІЯ ЯНА ЇСКРИ (1440-1444)

Шпонтак К.О. (Ужгород)

Після раптової смерті німецького та угорського короля Альбрехта Габсбурзького 27 жовтня 1439 року вже третій раз за півстоліття сталося так, що угорський правитель не залишив за собою сина-спадкоємця. Ця обставина призвела до загострення династичної боротьби між двома могутніми династіями – Габсбургів та Ягеллонів – за угорську корону. Розрізненість угорської світської та церковної знаті у питанні престолонаслідування призвела до поляризації політичних сил, а саме – на прихильників габсбурзького легітимізму (більшість прелатів і магнатів) і на прибічників польсько-угорської унії

(більшість вищого і комітатського дворянства). Антагонізм між двома таборами, міжособні війни, неспроможність вирішення питання дипломатичним шляхом у той час, як всю військову силу потрібно було сконцентрувати на боротьбі проти османських військ, неминуче вели до внутрішньої феодально-громадянської війни.

Внутрішньою війною між прогабсбурзькими прихильниками Єлизавети (Ержибет), вдови угорського короля Альберта Габсбурзького та проягеллонським табором Владислава III Ягеллонського, польського короля за угорську корону розпочався цілий ряд військових конф-